

The biogenetic sources of ownership feeling and its phenomenological modi in early ontogenesis are revealed in the article. The problem of violation of one's own property is every-day life as the derivative of deprivation of person's property feeling is actualized.

Key words: ownership feeling, property, personality, every-day life

УДК 316.6: 057.875

Марія Боднар

СИМВОЛІЧНІ ФОРМУЛИ ЕТНОСУ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті з'ясовується зміст та особливості окремих символічних формул етносу, які містяться у пласті колективного несвідомого, окреслюється ймовірний вплив архетипного конструкту на особистісне зростання студентської молоді.

Ключові слова: символічні образи етнічного, архетипи, самоактуалізація, особистісне зростання студентської молоді.

Постановка проблеми. Генетична матриця етносу, своєрідний генетичний код, закарбований на рівні несвідомого упродовж століть, дають можливість безпомилково розпізнавати те своєрідне і неповторне, яке притаманне конкретній спільноті. Оригінальні символічні формули етносу зумовлюють розмаїття етнопсихологічних особливостей особистості, виявляючись у багатогранності її психічного життя. Постає питання, чи є архетипний пласт етносу вагомим чинником особистісного зростання, чи стимулює він до саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації, чи навпаки – гальмує, унеможлиблює ці процеси? А якщо так, то у якому віковому періоді особливо актуальними і помітними є впливи етнічних особливостей на становлення особистості? Не претендуючи на дослідження генези проблеми у віковому аспекті, ми спробували з'ясувати особливості вияву етнічних формул етносу у студентському середовищі.

Відомо, що кожен етнос формує свою систему цінностей. І хоча за своєю природою у різних етносів вони мають немало спільного, проте в алгоритмах реалізації спостерігаються істотні відмінності. Існують певні „фільтри” на рівні архетипного пласту етносу, які, як припускається, можуть або стимулювати саморух до вищих цінностей, залишатися нейтральними, мало поміченими, чи, навпаки, гальмувати цей процес. Таким чином, може йти мова про певну регулятивну функцію несвідомих першооснов – архетипів як символічних формул конкретного етносу у процесі етнічної ідентифікації, формування етнічної свідомості та самосвідомості, ціннісно-сміслової сфери, національного характеру. Таким чином, дослідження архетипної структури психічного складу етносу та виявлення впливу символічних несвідомих структур на особистісне зростання видається нам актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття „символ” (від гр. „*simballein*”) розуміється як „поєднання”, „зведення”. Його зміст розкривається через певні знаки, які вміщують у собі відповідні смисли. Дослідники вказують на багатозначність символу, неоднозначність розуміння його смислу. Для прикладу, П. Теслюк акцентує увагу на полівалентності змісту символіки [4]. Чи не тому, вважає Т. Яценко, практично неможливо створити відповідний каталог символів, адже „поняття „архетип” відтіняє функціональний і процесуально-практичний аспекти символізації змісту несвідомого та забезпечує синтезування образів колективного несвідомого з індивідуально-неповторним змістом у процесі вираження семантики несвідомої сфери” [8, с. 133].

Символіка різних народів має неповторну палітру. Й. Шамес зазначає, що у „символіці та ряді інших атрибутів міфології слов'янських народів ... найбільш функціонально наближеними до специфіки місцевої життєдіяльності... були постаті Аполлона та Діонісія” [6, с. 155]. Підтвердження сказаного знаходимо також у дослідженнях М. Костомарова, який зауважував, що Аполлон доносив до людей сяйво Сонця, а Діонісій дбав про дарунки Землі. До четвірки міфологічних культур К. Юнг, крім Аполлона та Діонісія, відніс ще Прометея та Епітемея.

Оскільки в нашому дослідженні особлива увага акцентувалась на ролі архетипів у структурі етнічного, то ми вважали за доцільне більш детально проаналізувати вплив доглибинно-психічного чинника на механізми формування особистості.

Відомо, що поняття архетипу зустрічаємо ще в працях Платона та Аристотеля в розумінні причинної зумовленості поведінки людини. Зокрема, Платон розумів їх як „ідеальні ейдоси”, Аристотель – як „ентелехію форми”, яка має глибинну, надіндивідуальну природу.

Розкриваючи сутність поняття „архетип”, К. Юнг зазначав, що він давніший, ніж культура, а тому не передається ні традицією, ні міграцією, ні мовленням. І хоча архетипи мають безліч символічних репрезентацій, форма їх при цьому єдина. Вони лежать в основі символіки творчості, ритуалів, казок, сновидінь, комплексів і не є спогадами особистості, а лише виявами колективної психіки. К. Юнг порівнював колективне несвідоме з повітрям, яким дихають усі, але яке нікому не належить. Повільна еволюція символічних форм сприяла розвитку „культурних” ідей та поведінки. Архетипи якраз і є візрцями мислення й бачення світу, а також своєрідної поведінки для конкретної групи, в тому числі й етнічної [7]. Проблема дії цих механізмів і нині недостатньо досліджена, а тому вимагає подальшого наукового обґрунтування.

Повертаючись до репрезентації символів та послуговуючись ідеями Е.Еріксона, підкреслимо їх життєво важливу роль в об'єднанні суспільства та забезпеченні внутрішньої єдності людської культури. Вчений також вказував на вияви символів у міфах, казках, снах, деяких розладах психіки. Таких символів, на його думку, небагато: Мати-Земля, Дитя, Воїн, Бог, народження, смерть [9].

Найважливішою сутністю етносу є його ядро, „самість”, де акумулюється сукупність різноманітних архетипів. Передача наступним поколінням найістотніших ознак етносу, які закладені в архетипах, здійснюється, на думку В.Вернадського, через своєрідну „трубку життя”.

Заслуговує на увагу трактування етнічного у працях О. Кульчицького, який надавав особливого значення впливові „доглибинної психології” на розвиток особистості. Можемо підмітити співзвучність ідей ученого з розумінням „персонального несвідомого” З. Фройдом та трактуванням „колективного несвідомого” К. Юнгом. О. Кульчицький доходить висновку, що саме „доглибинна психологія” безпомилково дає можливість розпізнати „комплекс меншовартості” або „комплекс кривди” українського народу, який і є виявом особистого несвідомого. До українського колективного несвідомого він відносить архетип „доброї, ласкавої, родючої Землі”, „magna mater – добру землю, Деметру” [2, с. 55]. Характеризує вчений і архетип Богині-Матері, який став етнічною домінантою українського національного характеру. Ним робляться висновки про вагомий роль архетипу Матері у вихованні дітей, її домінування в житті української сім’ї.

Погоджуючись із думкою О. Кульчицького про вплив на українську психіку доглибинно-психологічних факторів, Б. Цимбалістий додає до них культурно-антропологічні, які розкривають механізми передачі національних рис від покоління до покоління [5]. Він також підкреслює роль у формуванні національної психіки жінки-матері, до якої звернена особлива любов дітей упродовж усього життя. Символи „Україна-мати”, „ненька Україна” характеризують вияви патріотизму як відданості дитей матері.

Сучасна дослідниця О. Донченко, розглядаючи проблеми архетипової структури психіки, послуговується терміном „соціетальна психіка”, сутність якої розуміє як своєрідний „каркас”, на якому вибудовуються суспільна психологія, свідомість, культура і який є ґрунтом для прийняття чи неприйняття тієї чи іншої ідеології. Соціетальна психіка трактується „як історико-культурний словник даного соціуму, в якому ще не всі терміни (знаки, ознаки) дешифровані і в якому народжується індивід, що осягає через своє мікросередовище „внутрішню мову” всього суспільства” [1, с. 75]. Формується генетична матриця певного народу, яка передається з покоління в покоління. У зміст такої психіки включаються також кліматичні, географічні, ландшафтні умови життя народів, традиційні форми задоволення основних потреб, певні духовні спрямування тощо.

Таким чином, символічні формули етносу, відображені в архетипах колективного несвідомого, ймовірно, запускають певні регулятивні механізми формування особистості, що окреслює коло питань для різнопланових досліджень.

Метою дослідження є з’ясування змісту та сутності окремих символічних формул етносу, які містяться у пласті колективного несвідомого, окреслення ймовірного впливу архетипного конструкту на особисті-

сне зростання; виокремлення змістових характеристик такого впливу на самоактуалізацію студентської молоді.

Особистий внесок автора у розв'язання досліджуваної проблематики. На реалізацію мети дослідження ми використали діагностичний інструментарій, який включав етнопсихологічне інтерв'ю, авторську анкету, серію психомалюнків. Оскільки у структурі етнічного, за нашим припущенням, вагома роль належить архетипним елементам, то у процесі дослідження було зроблено акцент на вивченні символічних образів, які існують на рівні колективного несвідомого.

Досліджувався вплив ландшафтно-географічного чинника, особливостей природного оточення на формування етнопсихологічного конструкту молодих людей. Серед символічних образів етносу було виокремлено „щедру родючу Землю”, „суворі недоступні Гори”, „тихе ласкаве Море”, „дрімучий таємничий Ліс”. Дослідження проводилося серед студентів Кременецького гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка. За результатами діагностики найвищий ранг серед запропонованих символічних образів займає образ „щедрої родючої Землі” (40,4%), найнижчий – образ „суворок недоступних Гір” (16,1%).

Для того, щоб простежити вияви архетипу Матері як етнічної домінанти національного характеру українців, ми зробили спробу з'ясувати роль окремих членів сім'ї у становленні особистості, серед яких було визначено такі: „мати”, „батько”, „старше покоління”, „інші члени сім'ї”. За результатами опитування студентів чітко простежується домінантна роль матері – 59,6% респондентів відводять їй головну роль. Батько є найважливішим у родині на думку 22,6% студентів, старше покоління – 6,7%.

Вивчаючи архетипні формули українського етносу, ми зробили спробу дослідити особливості символічної репрезентації українського етносу через психомалюнок. Первинний аналіз психомалюнків здійснювався за допомогою етнопсихологічного інтерв'ю. Для нас було важливим розуміння малюнка самим автором, тому після завершення роботи з кожним студентом проводилась індивідуальна бесіда, у ході якої він розкривав зміст символів, обґрунтовував їхнє значення, мотивував вибір кольорів. Вторинний аналіз малюнків пов'язувався з нашою інтерпретацією графічних робіт, які ми наповнили „відчуженим” від автора змістом. Незважаючи на множинність репрезентації найбільш загальних символів („колективного несвідомого”), нам вдалося виявити спільні тенденції групового матеріалу. Основні символи розмежовано за трьома рівнями і виокремлено типи мотивації, яка спонукала до зображення тих чи інших символів.

На першому рівні спостерігалась репрезентація ландшафтно-звичаєвих символів. Зазначені символи інтерпретувались як символи „малої”, „етнічної” батьківщини. Структуруючи відображені символи, ми виділили такі основні групи: символи рослинного світу (субсимволи „верби і калини”, „колоска і короваю”, „квітучого краю”); символи побуту українського етносу (субсимволи „національного одягу”, „вишито-

го рушника”, „української хати”); символи явищ природи (субсимволи „неба”, „землі”, „сонця”, „веселки”). Первинне середовище формування етнічної самосвідомості доповнюють явища природи. Зміст архетипних символів на цьому рівні пов’язується з образами міфів та казок. Говорячи про основи давньої української міфології, І. Нечуй-Левицький зазначав, що це „були небесні з’явища, котрі більш од усього вразили фантазію і мисль народу” [3, с. 3]. Допускаємо ситуацію, коли молода людина може і залишатись тривалий час на вказаному рівні, переживаючи майже первісне злиття з навколишнім, особливо з природою рідного краю.

У психомалюнках другого рівня чимало символів „страждання”, які свідчать про внутрішню роботу, активність, усвідомлення, що підвищує прагнення студентської молоді до злиття зі своїм етносом. Цей рівень характеризується появою певної афективно-експресивної сторони у зображенні символів. Підвищення рівня етнічної самоідентифікації студентської молоді при цьому поєднується з переживанням певної кризи. Виплекавшись в умовах казково-ландшафтного оточення „малої батьківщини”, засвоївши барви і форми рідної флори та фауни, збагатившись звичаєво-фольклорними символами етносу, молода людина у становленні своєї етнічної свідомості постає перед життєвим вибором. Простуючи у розвитку своєї етнічності, молода людина повинна „перехворіти”, „перестраждати”, активно включитись у процес злиття з етносом. Щоправда, аналіз проєктивних психомалюнків засвідчує, що така ситуація спостерігається не завжди. Якщо символи ландшафтно-звичаєвого типу зустрічаються абсолютно у всіх малюнках, то символи внутрішньої роботи, „страждання” мають місце лише у 40% робіт. Отже, „піднімається” на вищий виток лише частина студентства. Характеризуючи другий рівень і аналізуючи символи „страждання”, ми виділили такі групи символів: „знак біди”, „елементи зброї”, „краплі крові”, „ланцюги неволі”, „латана свитина”, „сльози очищення”.

Простежується і риса кордоцентризму, яка виявляється в психомалюнках у дещо загостреному вираженні. Краплі крові, розбите серце, яке розривається кігтями орла, закривавлений меч – усе це пов’язується не стільки з фізичним болем, скільки з душевною мукою. Боляче реагують респонденти і на нестатки свого народу. Синдром „латаної свитини” виявляється у зображеннях не лише одягу, а й традиційних українських хатин, національного стягу. Прагнучи звільнитись від страждань, студенти малюють „сльози очищення”. При цьому плаче не лише красуня-українка, а й колосок, верба, пуп’янок квітки і навіть нежива природа. Переживши явище катарсису, здолавши душевне сум’яття, окремі студенти з оптимізмом прогнозують майбутнє: небо світлішає, хмари розвіюються, дорога вирівнюється, річка очищується, вікно відкривається.

Третій рівень психомалюнків інтерпретує ситуацію вибору символів „надії” і передбачає досить високий рівень етнічної самоідентифікації. На сходинку третього рівня піднімається, за нашими дослідженнями, лише кожен п’ятий респондент. Серед розмаїття символів цього ти-

пу ми виділили „свічку очікування”, „птаха сподівання”, „дорогу життя”, „ріку майбутнього”, „церкву спасіння”, „годинник часу”. Субсимволом „свічки очікування” є сонячне проміння, що пробивається крізь хмари, веселка тощо. „Ріка майбутнього” в ретроспективі має домішки крові, темну палітру, а згодом світлішає, очищається, вселяючи надію. Спасіння через віру, релігію репрезентоване у психомалюнках зображенням ореолу, німбу святості. Окремі студенти надіються на позитивні часові зміни – годинник часу в майбутньому містить світлий і чистий пісок.

Таким чином, дослідження особливостей символічної репрезентації українського етносу через психомалюнок є продуктивним і дає змогу виявити архетипні формули студентської молоді.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у структурі ціннісно-сислової сфери студентської молоді виокремлюється етнопсихологічний компонент, в основу якого покладено доглибинно-психологічні символічні формули етносу, які значною мірою визначають спектр типологічних національних рис та окреслюють можливості самоактуалізації студентської молоді. Дослідження архетипного пласту етнічного і слугуватиме перспективою наших подальших розвідок.

1. *Донченко О.* Архетипи соціального життя і політика: монографія / О. Донченко, Ю. Романенко – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
2. *Кульчицький О.* Світовідчуття українця / О. Кульчицький // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.
3. *Нечуй-Левицький І.* Світогляд українського народу / І. Нечуй-Левицький / Ескіз української міфології. – К. : АТ „Обереги”, 1992. – 88 с.
4. *Теслюк П.В.* Полівалентність змісту символіки тематичних психомалюнків: Ис... канд. психол. наук : 10.00.07. / П.В. Теслюк – Черкаси, 2000. – 234 с.
5. *Цимбалістий Б.* Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.
6. *Шамес Й.А.* Культурально-темпераментна архетипіка в психологічних детермінантах професійної спрямованості студентів / Й.А. Шамес // Нові технології навчання: [наук.-метод. зб. / ред. кол.: В.О. Зайчук, О.Я. Савченко, М.Ф. Дмитриченко та ін.] – К. : НМУВО, 2002, вип. 33. – С.155.
7. *Юнг К.Г.* Архетип и символ / К.Г. Юнг ; [пер. с англ. и нем.] – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.
8. *Яценко Т.С.* Психологічні основи групової психокорекції: навч. посіб. / Т.С. Яценко – К. : Либідь, 1996. – 264 с.
9. *Эриксон Э.Г.* Идентичность: Юность и кризис / Эриксон Э.Г. ; [пер. с англ.] – М.: Издательская группа „Прогресс”, 1996. – 344 с.

The article reveals the subject-matter and peculiarities of certain symbolic formulas of ethnic community which are located in the collective subconscious layer. The possibility of the archetype construct influence on the personal development of student's youth has been outlined.

Key words: symbolic ethnic images, archetype, self-actualization, personal development of student's youth.